

821.512.122
0-58 - Ц

МАДИНА
ОМАРОВА

Камбе
наньын
дәми

Мадина Омарова

КӨМБЕ НАННЫҢ ДӘМІ

**Алматы – 2020
«Алматы-Болашақ» АҚ**

ӘОЖ 821.512.122

ҚБЖ 84 (5 қаз)

О-58

Қазақстан Республикасы

*Мәдениет және спорт министрлігінің Тіл саясаты комитеті
«Мәдениет және өнер саласындағы бәсекелестікті жоғарылату,
қазақстандық мәдени мұраны сақтау, зерделеу мен насихаттау және
мұрағат ісінің іске асырылу тиімділігін арттыру» бағдарламасы
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін сатып алу,
басып шығару және тарату»
кіші бағдарламасы бойынша жарық көрді.*

ISBN 978-601-7461-89-8

Мадина Омарова.

О 58 Көмбе нанның дәмі

– Алматы: «Алматы-Болашақ» АҚ,
2020. – 256 бет.

*Прозасы, әсіресе қысқа әңгімелері арқылы кеңінен та-
ныс жазушы Мадина Омарованың бұл жинағында автордың
драмалық шығармалары мен мистикалық әңгімелері
ұсынылып отыр. Кітап көпшілік оқырман қауымға
арналған.*

ӘОЖ 821.512.122

ҚБЖ 84 (5 қаз)

ISBN 978-601-7461-89-8

48

11-05

© М.Омарова., 2020

© «Алматы-Болашақ» АҚ, 2020

Мадина Омарова – әдебиетке тәуелсіздік кезеңінде аяқ басқан жазушы. Рухани кеңістікке шыққанына шамамен жиырма шақты жылдың жүзі болған ол негізінен әңгіме жанрында жазады. Оның повесть, романдарының өзінің алдында мини деген анықтама тұрады. Жазу мәнері өз қатарластарынан едәуір ерекшеленетін жазушының екі кітабы жарық көрді, бірнеше шығармасы орыс тіліне аударылған. Әдебиеттанушы ғалымдар мен сыншылар тәуелсіз қазақ әдебиетінің талантты өкілдерінің бірі деп танитын М.Омарова шығармалары оқырмандарға интернет кеңістігі арқылы жақсы таныс болуы керек.

Бұдан бұрынырақта бір жазғанымыздай, Мадинаның әңгімелері қысқа, кейде мүлдем қып-қысқа – миниатюра, этюд, суреттеме сияқты. Солай бола тұра көтерілетін мәселесінің тереңдігі мен өмірлік материалының ауқымдылығы жағынан алғанда өте салмақты болып келеді. Кең жайылып жатқан сюжет жоқтың қасы. Сюжеттің кең қанат жаймауынан ішкі бір үлкен қуат сезіледі. Жалпы М.Омарованың прозалық шығармаларының қай-қайсысында да анық та, көзге бірден ұрмайтын да драматизм бар. Оның бір ерекшелігі де осында – шығармаларының, тіпті шағын әңгімелерінің өзінде де іштей бір, жасырын конфликт, яғни тартыс тұрады. Ал, драма жанрының басты бір шарты – онда конфликт, яғни тартыс болуы керектігі. Ол кейіпкерлер арасындағы тартыс бола ма әлде дүниетанымдық іштей тартыстар бола ма – драманың тақырыбы мен сипатына байланысты.

Драма жанрындағы келесі бір ерекшелік – кейіпкерлердің көп сөзділікке ұрынбауы, көтерер жүгі жоқ сөзге үйір болмауы, демек, айтпақ ойының анық та шымыр болып келуі. Қимыл-қарекеттің нақты болуы. Өмірде адамдар әлдебір оқиғаны баяндағанда ғана болмаса, құлаш-құлаш сөйлеп отырмайды ғой. Мадина шығармашылығы бұған да толығымен жауап береді. Осы бір орайлардан алғанда, лапидарлық деуге болатын прозасымен жақсы танылған жазушының драматургияға мойын бұруын заңдылық деп те қабылдауға болады.

М.Омарованың драма жанрына жиі қалам тартып жүргеніне бес-алты жылдың жүзі болып қалды. Оның осы жанрадағы алғашқы тәжірибелері – «Коньяк қосылған кофе» атты екі актылы және

КӨМБЕ НАННЫҢ ДӘМІ
(*Бір актілі драма*)

ҚАТЫСУШЫЛАР:

1. Ауылбасы – 60 жас шамасында
2. Ауылбасының әйелі – 50-60 шамасында
3. Жасұлан – ауылбасының ұлы 15-16 жас шамасында
4. Люба – украинка қыз, 15-16 жас шамасында
5. Неміс шал – 55-60 шамасындағы кісі.
6. Түрік кемпір – 70-75 шамасында.
7. Зухра – 15-16 жас
8. Жәмила – 45-тегі әйел, Ақеділ мен Жайықтың анасы
9. Ақеділ – 15-16 жас
10. Жайық – Ақеділдің ағасы
11. Диуана шал – нен далада аң аулайтын шал
12. Сәлім – шалға ілесіп жүретін бала
13. Айжамал
14. Гүлжамал – апалы-сіңлілі келіншектер 30-35 шамасында
15. Гүлжан – ауылдағы әйел
16. Ағира – ауылдағы кемпір
17. Кәріс шал
18. Зейнап – шешен әйел
19. Бригадир – соғыстан контузия алып келген жергілікті тұрғын, ақылы кеміс
20. Ауыл адамдары
21. Әскерилер

Пойыз вагоны. Станция. Қазақ ауылы жер аударылып келген адамдарды қабылдап жатыр. Олардың арасында украиндықтар, кәрістер, шешендер бар. Олар түйіншек-түйіншек заттарын қорып, үрпін тұр. Жүздерінде үрей, шарасыздық. Әскерилер жекіріп, ит абалап үріп жатыр. Депортацияланғандар арасында ораулы нәрестені көтеріп, ешкімге жуымай үрке қашып жүрген кішкентай ғана бала ерекше бөлек көрінеді.

Ауылбасы. Үсті-үстіне үйіп жатырсыңдар. Бұлардың саны ауылдағы адам санынан асты. Қайда жатқызамын, немен тамақтандырамын, қайдан жұмыс тауып беремін?

Әскери. Бұйрық солай, ата. Қабылдайсыз, енді қайтесіз. Бұлардың сұрауы жоқ. Онша басыңыз қатпасын.

Ауылбасы. Сұрауы жоғы несі?

Әскери. Сұрауы жоқ деген – өлсе, жауап бермейсіз. Саспаңыз.

Ауылбасының әйелі. Ең болмаса не қылған адамдар соны айтсаңшы. Бұл тағы не нәубет, елім-ау, халқым-ау! Тағы не бәлеге тап болдық?

Әскери. Айқайламаңыз. Сөз тыңдаңыз. Білуімше, бұлардың барлығы жау жақтың жансызы. Әйтпесе тек жатқан елді айдап айдалаға апара ма? Соғыс жағдайында елдің ішіне іріткі салып, етектен тартып болмаған соң өкімет осылай шешті.

Ауылбасының әйелі. Ойбай, жау болса, біздің ауылға неге әкелесіңдер?

Әскери. Бұйрық солай. Сөйлесіп тұруға уақыт аз. Есіңізде болсын, араласпаңдар, жақындатпаңдар, басқаларға осыны жеткізіңіз. Бұлар адам етін жейді.

Ауылбасының әйелі (*шыңғырып жібереді*). Ойбай, не дейді?!!

Ауыл адамдары дүрлігіп, тұра қашуға әзірленеді.

Бригадир. Оқ жаудыруға бұйрық бересіз бе, командир?

Әскери (*ауылбасына*). Мынау кім?

Ауылбасы. Бұл контужный.

Әскери. Давай, не бол адамдарыңа!

Жүріп кетеді.

Бригадир. Совет өкіметінің жаулары, өңшең сұм залымдар! Капиталистік империализмнің жансыздары! Оқ жаудырыңдар, батальон!

Ауылбасының әйелі. Ойбай! Енді қайттік?

Ауылбасы. Қайдағы жансыз, өңшең бала-шаға, шал-шауқан. Ең болмаса қара жұмыс істеп, қиыншылықты көтерісетін еркек жібермеген екен.

Ауылбасының әйелі. Өкіметті ақымақ көресің ба? Сенің осы мінезінді-ай. Елдің бәрі ақымақ та, ақылды жалғыз сен. Ананың айтқанын естідің бе, өлсе өле берсін деді. Әй! (Ауыл адамдарына айқайлайды). Ана нашалнік бала жоламандар, аулақ жүріндер деді, бұлар кісі етін жейді дейді. Жоламандар! Кетіндер! Балаларды тығындар!

Ауылбасы. Оттама! Әй, қашпаңдар!

Жұрт ақырындап жылыстап тарап, қатарлары сирей бастайды.

Ауылбасының әйелі (*келгендерге қарап*). Әй, шосмотришь, әй! Қарамандар бізге!

Бригадир. Атамын, тоқта!

Ауылбасы аулақтау тұрған әскериге жақындайды.

Әскери. Токтаңдар! (*Ауылбасының әйеліне*) Сіз тұра тұрыңыз! Қабылдап алыңыздар. Мен сіздерге өткізіп, тапсырып кетуім керек. Мыналар қызық қой. Тұра қашқандары несі. Содан кейін, қабылдап алған соң жоламандар. Әзір тұра тұрындар. Түсінесіз бе?

Ауылбасы. Жолдас командир, бұларды мен қайда жатқызамын? Немен асыраймын? Онсыз да азық-түлік біткенді майданға жіберіп отырмай, өз жұртым аш-жалаңаш. Қыс болса мынау қаһарын төккен. Мынауыңыз екі ауылды құрайтын халық қой. Бұлай болмайды.

Командир. Қазақтың көрпесі кең. Барлығы сыяды.

Ауылбасы. Өзің ғой, адам етін жейді деп жерітіп отырсың. Біресе қабылдап ал дейсің. Қай сөзің дұрыс.

Әскери. Әйтеуір тіл мен жақтарыңа сүйенген елсің. Мә, мында қол қой.

Ауылбасы. Қайдам... Қырып аламын ба деп қорқамын. Көздері жәудіреп, ауылыңды пана тұтып келгесін... кішкене жағдай жасап... солдаттарыңа айтсаңшы, ең болмаса жертам қазысып кетсін, нашалнік. Ауыл толы қатын-бала, мыналар да қалт-құлт етіп тұрған шал-кемпір, бала-шаға. Қалай болар екенбіз. Кішкене қол көмек беріп кетіндер.

Командир. Уақыт жоқ оған. Басымды қатырма, кет. Ана тізімге қолыңды қой, қабылдап алдым де. Әрі қарай білгеніңді істе.

Ауылбасы. Енді қайтсеңдер де кішкене ауылдың шамашарқына қарау керек қой. Бұл не қылғандарың?

Командир. Сіз көп сөйлейді екенсіз. Өте көп сөйлейді екенсіз.

Ауылбасы(*шошынып*). Жоға. Кілең жансыз деп төгіп жатырсындар. Бұларды қайда жатқызамын дегенім ғой?

Командир. Бұл енді сенің жұмысың, ауылдың басшысы сенсің. Өзің тап шешімді. Бірақ есінде болсын, сәл сезіктенсең, кілт еткен күдік туса, жас деп, кәрі деп, көзі әдемі деп аяма. Дерееу, естіп тұрсың ба дерееу келіп, баянда.

Ауылбасы. Білемін, кеше туған жоқпын.

Командир. Білсең – сол. Ақсақал, онда тізіммен өткіземін, тізіммен қабылдап ал жұртыңды.

Түрлі ұлттардың фамилиясы оқылады.

Зайнап Юнусова *(шешен әйел шығады)*

Куйра Джамалдинов

Ахмат Якубов

Ребиат Юсапов

Усман Ибрагимов

Вальтер Лехнер

Астрид Ципсер

Ида Юнгханс

Герольд Краузе *(неміс шал шығады)*

Марта Краузе

Неміс шал *(жылап жібереді)*. Жолда өлді-і-і-і-і....

Зельда Шефер

Эльма Шефер

Отто Шефер

Анна Югай

Августин Хван

Людмила Тен

Кан Гамчхан *(корей шал шығады)*

Ли Гюбо

Ли Сын Ман

Ким Дэ Чжун

Олар мен деп алдыға өтеді. Кейбірін «жолда өлді» деп жатыр. Ондайда кей әйелдер талықсып құлап, дауыс салып жылайды. Анда-санда әскерилер қамшымен дүрелеп, тыныштық орнатады. Ауыл адамдары үрпийсіп қалған. Оларды түгендеп болған соң әскерилер кетеді. Екі жақ бір-біріне үрпие қарап әлі тұр.

Бригадир. Жоқ, кіргізбеймін, кіргізбеймін советтік Жаңатұрмыс ауылына!

Оған келгендер ерекше үркіп қарайды.

Диуана шал. Ал енді қарап тұрмайық. Кәне, бөпенді бере ғой, құлыным.

Кішкентай баланың қолындағы орауды алмақ болады. Бала ышқынып бермейді.

Ауыл әйелі. Ойбай, қолындағысы рас бала ма?

2-әйел. Дымы шықпайтын бұл не қылған бала?

1-әйел. Құдай-ай, өліп қалған ғой. Шақалақ сәби ғой. Балам, жібере ғой.

Бала шырылдап бермейді. Жабысып алған. Диуана шал барып әлгі баланы қолындағы орауымен қосып құшағына қысып тербетіп, «Бесік жсырын» (соғыс жылдарындағы) әндетеді. Біреу шапан әкеліп, үстеріне жабады. Бала жылап жатып, ұйықтап кетеді. Шал шақалақты алып әйелдерге береді. Екі жақ та жылап жатыр. Біртіндеп, халық тарай бастайды. Келгендерді қазақтар үйді-үйге бөліп әкетеді. Сахнада диуана шал ғана баланы тербетіп қалады.

Бір үй тұр. Ағира кемпір терезенің арғы жағында жылтыңдап сығалайды. Қолында майшам, үрейлі картина. Қолын сермен сөйлеп жатыр. Тарай бастаған ел кідіріп қарап қалады.

Ағира. Тағы соғыс басталды ма? Солдаттар жүр ғой. Әбенім, Жармұхамедім бар ма екен арасында? Жұртым-ау, менің құлыншақтарымды көргенің бар ма? Ауылға соғыс келді! Соғыс келді! Жоқ! Жоқ! Жолатпаңдар, кетіңдер! Кетіңдер!

Неміс шал көптен бөлініп, осы үйге барып кіреді.

Екінші көрініс

Көне құдықтың басы. Сахнада Диуана шал ау құрып, қақпанын сайлап отыр. Алыста состиып бірінші көріністеги бала тұр.

Диуана шал. Әй, бала, ауылға қайт!

Бала қозғалмайды.

Диуна шал. Әй, бейшара, өзінде тіл-ауыз бар ма... Қайтейін. Олай болса бері кел. Кел, келе ғой. Ең болмаса су іш. Мә, су алып берейін.

Бала состиып қозғалмайды.

Диуана шал. Өзің нені көрек етіп жүрсің? Өлесің ғой аштан. Е-е-е, сен бір жолаушы сапарға бекем бел бұған... Сарала болып атқан бір таңда үйренген бойың ортанды, табиғатыңды, жан жарыңды қалдырып, суыт шығып жүре бердің қайырылмай... Кәрі әкең қалды кемсендеп, ол бәрін сезіп жүрген, кәрі көкжал түйсігі бәрін пайымдап қойған. Бірақ сол бір сары таң, уылжыған пәк көрініс уата алмады оны. Шоқша сақалы секендеп, сары тістері бір-біріне қақтығысты. Ал сен шығып жүре бердің, құлыным. Жүрісің суыт, жүзің мәрт, шаһид тағдыр иесі. Жаратқан сені осылай мына менмін, құлыным. Кімге өкпелеймін, кімге барып шағынам?

Ақан серінің Құлагерін айтады. Бала әлі тұр, кетпейді.

Диуана шал. «Жел соқса, қамыс басы майда деймін, Атыңды, ат айдаушы, айда деймін. Алдыңғы ат баран болмай, қылаң болды, Жығылмаса Құлагер, қайда деймін?!». Менің ұлым, жалғыз перзентім... Түрмеде шіріп мерт болды. Ол халық жауы ма еді? Ол ақын еді ғой... Әлде жүйрік біткеннің тағдыры осы ма? Міне, мына сен... Қай елдің азаматысың? Орыс емес, не ноғай, не түрікмен емес. Кімсің сен?

Бала үндемейді. Сол қалпы тыңдап тұр.

Диуана шал. Мен аң аулаймын. Аң дейтін аң қалды ма, кейде суыр ілінеді қақпанға, кейде түлкі, қарсақ. Қасқыр жоқ. Аяқ жетпейтін қиырға ауып кетсе керек. Бері кел.

Орнынан тұрып, балаға қарай жүреді, бала қаша жөнеледі.

Шал қаңғалақтап баланың артынан жүзгірмек болады.

Арғы жақтан неміс шал келеді.

Неміс шал. Немене желігіп, кішкентай баланы қуып жүрсің?

Диуана. Бейшара қыр соңымнан қалмайды, не жақындамайды.

Енді қайда кетті?

Неміс шал. Үркіп қалған. Адамнан қорқады. Құдықта су бар ма?

Диуана. Өзің қай үйге қоныстандың?

Неміс шал. Ағира деген кемпір қабылдады.

Диуана. А, Ағира ма?

Неміс шал. Шерменде екен. Үйде отыра алмаймын. Қақ төрге шығып алып, орамалын шешіп, аппақ шашын жайып жібереді де зарлайды да жатады.

Диуана. Қайтсін енді. Төрт ұлдан бір-ақ айырылды.

Неміс шал. Үйге сыймаймын.

Диуана. Шайын қойып беруге жарасаң, ол да несібе.

Неміс шал. Әлі орныға алмай жатырмын. Темір жол бойын жағалап, халім жеткенше жүріп қайтамын. Жолда кемпірімді лақтырып жіберіп еді жауыздар. Соның мәйітін табамын ба деп.

Диуана. Таба алмассың...

Неміс шал. Бәрібір іздеймін.

Диуана. Ізде, ізде...

Неміс шал. Өзің осы ауылда тұрасың ба?

Диуана. Осы ауылда, осы ауылда.

Неміс шал. Бұлай өмір сүре алмаймын... Шыдамым қаншаға жетеді білмеймін...

Кенет ол Диуана шал құрып отырған торға малтығын қалады. Босана берем дегенде жерге жығылады. Диуана шал қалбалақтап, оны тұрғызып, тұзақтан шығарып жүр.

Неміс шал. Әй, құдай-ай! Сталиндік конституция – зұлмат, Кеңес өкіметі – зымиян, қарғыс атсын сені, мұртты тажал! Қарғыс атсын сені!

Диуана. Жалғыз анық – бұйрық қана. Алланың бұйрығы... Дәм-тұзың таусылмай өле алмассың...

Неміс шал. Мен өлім іздемеймін. Өмір сүру керек, көну керек... Дұрыс айтасың. «Құдай салды – біз көндік». Дұрыс, бәрі дұрыс... Жарайды, аман бол.

Диуана. Аман бол, аман бол...

Қолында шыбығы, шашы дода-дода болып орамалынан шығып кеткен Агира келеді.

Агира(өзімен-өзі сөйлеседі). Қара қағаз жібереді де жатады, жібереді де жатады. Төрт балам бар еді, төрт қара қағаз жіберіпті. Қағаз бала бола ма? Сталинді айтамын да, жыңды ма өзі? Соғыс біткен соң қайтара ма әлде. Осы қағазды ала тұрсын дей ме? Әйтпесе немене? Қағазға қатын әперем бе? Қатын қағазды не қылады? Миым жетпейді. Жыңды ма немене?

Диуана шалды байқайды. Агира есін кенет жиып, қысылып қалады. Қолындағы шыбықты лақтырып жібереді.

Агира. Ұят-ай... Қайынатам ғой (сәлем салады).

Диуана шал басын изеп, қабағын түйген қалпы өтіп кетеді. Артынан кішкентай бала өтеді. Агира оған да сәлем салады. Бала да мән бермейді.

Үшінші көрініс

Ауыл әйелдері жиналған масақты бидайдан ажыратып отыр. Біреу ән салады. Олардың арасында қазақтардан бөлек, ауылға келіп қоныстанған басқа қатындар да бар. Оларды үстілеріндегі өз ұлтына тән элементтері бар киімдерінен танимыз. Кейбірі ортақ әңгімеге араласып, етене жақын отырса, біреулер бөлек қалпынан жаңылмаған. Әсіресе бір шешен әйел ерекшеленеді. Ұзын, тым ұзын. Жас мөлшерін түріне қарап ажырата алмайсың. Басқа жұрт бір төбе болса, ол бір төбе. Бет-жүзінде қасірет таңбасы соғылып, сол қалпында сіресіп қатып қалған. Эмоциясыз. Көздері де қозғалмайды, өлі. Есалаң бригадир келіп кіреді.

Бригадир. Әй, бидай ұрламаңдар, сотталып кетесіңдер. Шығарда барлығыңды тінтемін.

Гүлжамал (кенет ойнақыланып). Әй, қайнаға, мені қазір тінтші.

Әйелдер күледі.

Жәмила. Тек, нең бар есерсоққа соқтығып.

Гүлжамал. Ақыры тінтитін болса, менен бастасыншы.

Бригадир. Әй, Гүлжамал, үкіметпен ойнама сен! Мен осы тұрған жерінде атып кетемін. Қақым бар, рұқсатым бар!

Гүлжамал. Ойбай, ойнап айтам. Қалжың түсінбейсің бе?

Бригадир. Қалжындама! Аяғыңды аспаннан келтіремін!

Айжамал. Не деген теңеу!

Әйелдер күледі. Бригадир ашуланып, қамшысын алып тұра ұмтылады. Әйелдер қаумалап арашалап алып қалады. Бригадир әйелдердің қолы тигеннен кейін кенет өзгереді. Күліп, бір жастау келіншекке тұра ұмтылады. Әйелдер басында күлгенмен, артынан істің насырға шапқанын сезіп, оны жабылып жатып қуып шығады.

Айжамал. Ұялмайсыз ба?

Бригадир әлі келмейтінін біліп ыржалақтап шығып кетеді.

Гүлжамал. Жоға деймін-ау, мынау қызық қой.

Түрік кемпір. Ынсап жоқ бұларда. Құдайын танымай кеткен өңшен құзғын.

Жәмила. Соғыстан қаны бұзылып келді, әйтпесе қандай азамат еді. Туған шешесін танымай қалды ғой.

Әйелдер жұмысқа қайта отырады. Шынар (жаңағы бригадир қуған келіншек) «Жатыр едім жайлауда» деген әнді жылап айтады. Бәрі жылайды.

Шешен әйел (қобалжып). Отқа оранды. Ауыл отқа оранды. Жалын жұтты бәрін!

Жәмила. Мына кісі қайта көтеріліп кетпесін. Абайландаршы. Болды, тыйындар көз жастарынды. Әй, Гүлжамал, айраныңнан қалса, құйып берші.

Гүлжамал торсықтағы айраннан құйып береді. Әйел кесені қолына ұстап, бір нүктеге қадалып қалған.

Жәмила. Ішіңіз, ішіңіз. Іш десеңші, кішкене өзегін жалғасын.

Гүлжамал кесені қолымен демеп, аузына апарады, әйел бірекі ұрттайды. Рақметін ишарамен білдіріп, қайта жұмысына кіріседі. Әйелдер күрсінеді.

Түрік кемпір. Е, не қасіретті бастан кешіп келгенін кім біледі. Өрт жалмады дейді де отырады.

Зуһра. Әлде келе жатқан пойыздары өртеніп кетті ме екен.

Түрік кемпір. Кім біледі...

Зуһра. Апа, мен шаршадым. Қарным ашты.

Гүлжамал. Мә, сен де іш айраннан. Іше ғой.

Айжамал. Болды, дарақылана берме, өзімізге де қалсын.

Гүлжамал (қысылып). Жетеді, жетеді ғой.

Зуһра. Жок, рақмет.

Түрік кемпір. Айналайын, рақмет. Қазір сәл шыдасақ, үйге қайтамыз. Өздерің ішіндер, өздерің ішіндер.

Жәмила дорбасын қопарып-қопарып, түбінен ірімшік шығарып, ақырын Зуһраға береді. Әйелдер әрі қарай ыңылдап әндетіп, жұмыстарын жалғастырады. Терезеден Ағира сығалап жүр. Ол әйнекті қағады. Әйелдер оны байқап, күрсініп қояды.

Ағира. Қыздар-ау, беу қыздар! Төрт ұлым төрт жағымнан алып, аяғымды жерге тигізбей көтергенде көрермін сендерді. Сол кезде бәрің жыпырлап, апа-апа деп асты-үстіме түсерсіңдер әлі. Ана жақта туады менің дәуренім, сонда көресіңдер...

Төртінші көрініс

Қоңырқай шаңырақ. Ортада дөңгелек аласа үстел. Майшам сығырайып жанып тұр. Жасұлан мен Ақеділ кітапқа шұқшиып бір нәрсе жазып отыр. Украин қыз Люба оларға қарап отыр. Жәмила кіреді. Ол келгенде балалар бәрі жапырлап, қолына қарайды. Жәмила орамалын шешіп, шашын жайып жіберіп, арасын қағып-қағып, бидай түсіреді. Оны қолдирменге тартып, бір уыстай ұн жасап, быламық пісіреді. Төмендегі әңгіме Жәмиланың осы ісі барысында жүреді.

Жәмила. Балалар, жұмыстарыңды аяқтаңдар. Кешкі шайымызды ішіп жатайық.

Ақеділ. Жайық келмеді ғой.

Жәмила. Бүгін келмейтін сияқты. Жұмысы барған сайын ауырлап барады.

Жасұлан. Онда мен үйге қайттым. Айтпақшы, апа, Ақеділдің өлеңін тыңдаңызшы. Бір керемет өлең жазыпты. Оқышы.

Ақеділ. Қойшы...

Жәмила. Оқи ғой, қысылма.

Ақеділ.

Құтырынып, қарақшылар,
Фашист деген өңшең сұмдар.
Жаймақ бізге улы торын.

Қорықпаймыз олардан біз.

Оларды біз жеңеміз!

(Г.Бельгер. «Бремябудней» кітабынан)

Жәмила. Жақсы, жақсы...

Жасұлан (күліп). Жарайды, кеттім.

Люба (орнынан тұрып). Иттен шығарып жіберейін.

Жәмила. Әй, қой, быламық дайын. Дастарханнан үлкен емессің.

Ақеділ. Иә, шайға қалсаңшы.

Жасұлан. Жарайды.

Олар қағаздарын жинастырады. Жәмила мен Люба дастархан қамына кіріседі.

Люба. Менің анам тура сіз сияқты еді.

Жасұлан (күліп). Сенің мамаң украинка, ол қалай Жәмила апай сияқты болады.

Люба(мұңайып). Мінезін айтамын. Біз інім екеуміз анам нан ашыта бастағаннан үйді төңіректеп, аңдып жүретінбіз. Бауырым ашқарақ болатын. Өзі кіп-кішкентай. Ал қарны деген... Қабақтай! Сендер ондай қарын көрген жоқсындар. Есіл-дерті тамақ... сосын оның ол мінезі маған да жұғып, екеуміз бірігіп, қазан төңіректейтін де жүретінбіз. Ал анам деген... керемет аспазшы еді. Борщ жасағанда..... Ішіне шошқаның майын салып, қызанақты турап, ащы бұрыш араластырып, қып-қызыл етіп алдыңа қойғанда... іші бауырыңды шокша қаритын. Ал менің інішегім, өзі үш-ақ жаста, қалай асаушы еді, қалай асаушы еді... Содан кейін аштық басталды. Жейтін тамақ жоқ, бір асам май, бір уыс бидайға зар заман туды. Бұратылып жатамыз... Әкем азық іздеп басы ауған жаққа кетті. Оралмады. Анам тұрмай қалды... Сонда інім... інішегім: «Әке, әкем келді» дейді. «Көп тамақ әкелді, нан әкелді, қараңдар» дейді. Сөйтіп күлімсіреп, былдырлап жатып үзіліп кетті...

Ол жылап жүзгіріп шығып кетеді.

Жәмила. Алда байқұс-ай. Қайда барасың, жаным, тоқта.

Артынан жүзгіреді.

Ақеділ. Түу, құдай-ай.

Жасұлан (көзінің жасын көлегейлеп). Жарайды, дос, мен кеттім. Ренжімеші. Жәмила апайға рақмет дей салшы.

Ол шығып кетеді. Дастархан басында Ақеділ жалғыз қалады.

Бесінші көрініс

Ақеділ, Жасұлан, Зуһра, Люба төртеуі қыдырып жүр. Оларға Диуана шал мен бала кезігеді.

Диуана шал (Ақеділге). Әй, балам, мынаны Жәмилаға апарып бер.

Ақеділ. Бұл не?
Диуана шал. Суыр. Екі суыр ұстадым бүгін. Пісіріп жөндер.
Ақеділ. Рақмет, ата. Жарайды.
Диуана. Айдалада неғып жүрсіндер?
Ақеділ. Мектептің тапсырмасымен, далада өсетін шөп түрлерін жинап келіндер деген.
Диуана шал. Е, жарайды, абай болыңдар.
Кетіп қалады.
Жасұлан. Суыры несі? Немене сендер суыр жейсіндер ме?
Ақеділ (*қызарақтап*). Үйге апарамын ғой не болса да.
Люба. Қызық адам екен.
Ақеділ. Ашаршылық кезінде бүкіл ауылды асыраған. Аң аулаған. Тышқан, жылан, кесіртке – бәрін. Ауыл осы кісінің арқасында адамшығынынсыз шықты.
Жасұлан. Қазір аздап былай, есі кіресілі-шығасылы сияқты, иә?
Ақеділ (*жаратпай*). Білмеймін.
Жасұлан. Ана жолы түсімде қып-қызыл түлкі жотадан жотаға жөңкіп зымырап бара жатыр екен, оның соңынан самғай көтерілген бір бүркіт шүйлігіп барып түйреп іліп әкетеді. Мен оларға сырттан тамашалап қарап тұр екен. Көктем, сай-саланың бәрі көкпеңбек жасыл майса. Күн болса шақырайып шығып тұр, айнала тып-тыныш. Жұмақ тәрізді сурет.
Ақеділ. Соғыс аяқталатын шығар. Түлкі деген – зымиян Гитлер болар.
Зуһра. Иә, аумин, солай болса екен.
Люба. Айтқаның келсін.
Жасұлан. Ал мен басқаша жорыдым.
Люба. Қалайша?
Жасұлан. Үйленгім келіп жүр.
Барлығы күліп жіберді.
Ақеділ. Ана жақта қан майдан, жұрт қырылып жатыр, ал сенікі не желік?
Люба. Желік демеші, жаман естіледі екен. Үйленсе несі бар.
Көркем, сымбатты жігіт.
Зуһра. Люба, сен оған ғашық болып жүрме.
Люба. Енді сен оттап кеттің!
Ақеділ. Ғашық болса несі бар, көркем, сымбатты жігіт.
Барлығы күледі.
Люба. Қойыңдаршы, сендерді де дос деп жүрмін ғой.
Жүгіріп кетіп қалады. Зуһра оның соңынан жүгіреді.

Акеділ. Бекер болды, ренжітіп алдық.
Жасұлан. Алдық демеші, сен ғой бастаған.
Акеділ. Зухра екеумізді айтамын.
Жасұлан. Зухра екеуміз деп оны неменеге меншіктей қалдың.
Акеділ. Люба екеуіне не болған, шыбық тигізбейсіңдер ғой тегі. Не айттым сонша?
Жасұлан. Люба екеуің деп бізді бөлектеп тұрсың. Бәріміз бірге жүргенде біртүрлі естіледі екен. Доспыз дейсін де, қит етсе бөлектейсің.
Акеділ. Жасұлан, болды қойшы. Ондай ойым болған жоқ. Зухра екеуміз дегенде... Енді... мен оған сөз айттым ғой, білесің бе.
Жасұлан. Қашан?
Акеділ. Біраз болды.
Жасұлан. Ол не дейді?
Акеділ. Келісті. Алматыға бірге кететін болдық. Тек көктем шықсын.
Жасұлан. Қойшы, сенбеймін.
Акеділ. Рас.
Жасұлан. Шешен біле ме?
Акеділ. Сол шешемнің жайы қиын болып тұр. Жайық болса күні-түні жұмыста, әскери адам. Анамды жалғыз қалдырғым келмейді. Әйтпесе білесің ғой, оқығым, ғалым болғым келеді.
Жасұлан. Зухра ше?
Акеділ. Ол да оқиды.
Жасұлан. Мен сенбеймін.
Зухра қайтып келеді.
Зухра. Жоқ, қайырылмады. Қатты ренжіпті. Соған қарағанда, айтпады деме ол саған ғашық.
Жасұлан. Маған бәрібір. Акеділ, Зухраға өлеңінді оқыдың ба?
Акеділ. Қойшы деймін, болды.
Жасұлан. Жоқ, тыңдашы, бір керемет өлең жазыпты.
Зухра. Акеділ, өтінемін...
Акеділ. Жарайды...
Егер де біреу сұраса менен:
«Қай ақынды сүйесің сен?»
Көп ойланбай, мақтан етіп,
«Маяковский!» дер едім мен
(Г.Бельгер. «Бремябудней» кітабынан).
Зухра. Күшті...
Жасұлан ішін басып күліп жатыр.

Ақеділ. Жасұлан, кімге үйленетініңді айтпадың ғой.

Жасұлан. Мен бе... Мен Зуһраға үйленемін.

Енді Ақеділ мен Зуһра күледі. Жасұлан ашуланады.

Жасұлан. Күлкілі бір нәрсе айттым ба?

Зуһра. Қалай үйленесің? Жасұлан, ұят болады, олай айтпа.

Жасұлан. Сенің Ақеділмен сөз байласқаныңды мен қазір естіп тұрмын. Бірақ жаңа үйленем дегенде, сені ойлап тұрғанмын. Сондықтан қалай десең де, мен бірінші болып айттым.

Ақеділ. Жасұлан, болды, қойшы енді. Екеуміз дос емеспіз бе...

Жасұлан. Егер шын дос болсаң, менің сыртымнан Зуһраға сөз айтпайтын едің.

Ақеділ. Енді сенен бата сұраймыз ба?

Жасұлан. Ешқандай да бата жоқ. Зуһра, ойлан. Мен айттым. Қаласаң, ертең таңертең әке-шешемді жіберейін үйіңе.

Зуһра. Жоқ, олай болмайды.

Ақеділ. Болды, кетші. Көзіме көрінбеші енді.

Жасұлан. Жоқ, мына сен – бұдан былай көзіме көрінбейтін бол.

Зуһра. Балалар, болды деймін!

Жасұлан. Зуһра... (*қолынан ұстайды*).

Ақеділ. Ей, кет дедім ғой!

Жасұланды жағасынан ала кетеді. Апыр-топыр төбелес. Ақеділ басында күліп қашқақтағанмен, бір-екі ауыр соққы алғаннан кейін ашуланып, аянбай жұдырықтасады. Істің насырға шапқанын түсінген Зуһра шырылдап арашаламақ. Ақыры Жасұлан Ақділді ұрып тастайды, Ақеділ қимылсыз қалады. Зуһра оны құшақтап зар илеп жылайды.

Зуһра. Ақеділ, тұр, тұршы. (*Жасұланға*) Сен оны өлтірдің, қанішер, фашист. Оңбаған!

Жасұлан аңтарылып тұр.

Зуһра. Ақеділ, тұршы, көзіңді ашшы. Ол саған не істеді?

Неміс шал пайда болады. Ол Ақеділдің тамырын ұстап көреді.

Неміс шал. Әй, қыз, айқайлама. Талып қалған ғой, қазір есін жияды. Не болды?

Зуһра. Мынау, мынау ұрып тастады?

Неміс шал. Не жетпеді соншама?

Зуһра ыңғайсызданып, көзін төмен салады.

Неміс шал. Түсінікті... Міне, көзін ашты қыраның. Жүр, тұр, батыр. Тұр. Өзің жүре аласың ба? Ах, Ромео, Ромео...

Жасұлан. Ромео? Онысы кім тағы?

Неміс шал. Кейіпкер. Мәңгі жас, мәңгі ғашық. Ромео мен Джульетта деген ғажап туынды бар.

Зуһра. Ромео мен Джульетта...

Жасұлан. Қайдағы Ромео! Қайдағы Джульетта! Әкенің аузын...

Жасұлан жерге бір түкіріп кетіп қалады.

Неміс шал. Мына жігіт адуынды ғой.

Зуһра. Адуынды. Көрдіңіз бе, не істегенін...

Неміс шал. Жылама, Ромеоң есін жияды қазір, әне қимылдай бастады. Бұл деген не, ер жігіттің басына не келіп не кетпейді... Тұр, тұра ғой, жүр.

Зуһра мен неміс шал Ақеділді екі жағынан сүймелдеп, алып кетеді.

Алтыншы көрініс

Зуһраның үйі. Дастархан басында Зуһраның әжесі түрік кемпір мен ауылбасы қария отыр.

Түрік кемпір. Үйіміз де, күйіміз де болған. Үйім сенің мына тоқал тамынның қасында хан сарайындай еді. Мұны мақтанып, асылық жасап айтып отырған жоқпын. Шыққан жеріміз жақсы, текті жердің ұрпағымыз. Қызымды балаңа әперетін болсаң, қорламай әпер. Бидайдың баратын жері диірмен болса, қыздың баратын жері және белгілі. Үйде ұстап абырой таппаспын. Бірақ сыйлап ал.

Ауылбасы. Біреуді кем санайтын, қор санайтын кісі емеспін. Қу заман не істемейді, зобалаң келсе, бұдан да зоры болады. Сонда қалыңына қанша мал сұрайсыз?

Түрік кемпір. Қызым барамын десе, сүйемін десе, тегін-ақ берер едім. Бірақ Зуһрадан ондай ешнәрсе естімедім. Мал екеш малды да бауыздарда ырымын жасайды. Өзің де жөн-жоралғысынан жаңылмасаң, ертең қызым шаңырағыңа құт әкеледі.

Ауылбасы. Енді не сұрайсыз, айтсаңызшы.

Түрік кемпір. Екі сиырың бар екен, соның бірін берсең болады. Сосын бір қой, ұзату тойына.

Ауылбасы. Келістік. Ұлым Зуһраны әпермесең өлемін деп домалап жатыр, иттің баласы. Әйтеуір қыз тіл алады ғой? Ертең тимеймін деп шалқасынан түспесін.

Түрік кемпір. Жоқ, айналайын, ондайымыз жоқ. Айтқанымды істейді қызым.

Зуһра. Апа, біреу біздің қораға сиыр әкеліп байлап жатыр.

Кемпір. Не дейді!

Жүгіріп барып терезеге қарайды.

Кемпір. Ойбай, жаным, бар екен ғой.

Зуһра. Ол не сиыр? Қайдан келді?

Кемпір. Саған біреу өз-өзінен сиыр әкеп байласа да жақпайды.

Жай сиыр да... Колхоздан көмек біздің отбасына.

Зуһра. Керемет болды ғой, алақай!

Кемпір. Иә, енді аузымыз аққа тиетін болды, бұйыртса, өле қоймаспыз енді. Бері келші, шошандамай бері кел деймін. Түрің не болып кеткен өзі. Шашың қобырап, бетің кір ме немене. Албасты неме, бойжеткен қызсың ғой, өзіңе өзің дұрыстап қарамайсың ба, айнаға бар! Саған ғашық болып жүрген ана балада да ес жоқ!

Зуһра. Қай бала? Ақеділді айтасыз ба? Ой, оған бәрібір. Кітабын құшақтап жүреді де қояды, менің бетіме қарайды дейсіз бе сол.

Кемпір. Ақеділі кім тағы?

Зуһра. Ақеділ, кәдімгі Ақеділ, Жәмила апайдың ұлы. Ағасы соғысқа аттанбақ. (*Күрсініп*) Енді бар ауыртпалық Ақеділге түсетін болды.

Кемпір. Оның саған қандай қатысы бар?

Зуһра (*шошып*). Ешқандай!

Кемпір. Ойбай!

Зуһра. Апа, не болды, түсің бұзылып кетті ғой.

Кемпір. Бұдан былай Ақеділ деген сөзді естімейтін болайын сенен!

Зуһра. Неге?!

Кемпір. Болмайды!

Зуһра. Апа, мен Ақеділді жақсы көремін.

Кемпір. Астапыралла!

Зуһра. Ол да мені жақсы көреді.

Кемпір. Ақеділ деген әлгі сымтемірше оратылған ұзын қара бала ма? Жасы қаншада?

Зуһра. Екеуіміз жастымыз.

Кемпір. Оны қайдан тауып ала қойдың?

Зуһра. Күзде бірге масақ тердік емес пе.

Кемпір. Мәссаған, кәпір болғыр, мен бұны кішкентай сәби көріп жүрсем, мынаның айтып тұрған әңгімесін қара, масақ тердік дейді, зымиян мыстан!

Зуһра. Апатай, не болды саған? Түсіңіз бұзылып кетті ғой. Қойыңызшы. Түк те болған жоқ, жай масақ тердік.

Түрік кемпір. Жай масақ тердік дей ме... ух, жаным-ай. Әлгі, әлгі сиыр... Жүрші далаға шығып қарайықшы өзі кәрі мал емес пе екен?

Зуһра. Қандай мал болса да тегін келді ғой.

Түрік кемпір. Әй, қызым бері кел. Өңгіме бар. Бұл сиыр, бұл бұзаулы сиыр тегін келіп отырған жоқ. Осы ауылдың старшыны, ауылбасы бар емес пе, сол түнеу күні келіп, сені айттырып кеткен, қызым. Мен келісімімді бердім.

Зуһра. Жасұлан ба?

Түрік кемпір. Жоқ, аты Амангелді ғой деймін.

Зуһра. Жоқ, ұлы, Жасұланға ма? Кімге айттырды деймін!

Түрік кемпір. Шәңкілдеме. Дұрыстап, жай сөйле.

Зуһра. Кешіріңіз.

Түрік кемпір. Иә, Жасұланға болар. Ұлының атын сұрамадым. Бірақ әкесі ауылды басқарып отырса, текті жердің баласы ғой. Мен келістім. Жақсы жердің баласы, сен де жаман болмайсың. Осы, балам.

Зуһра. Апа, кешіріңіз, бірақ Жасұланға тие алмайды екенмін. Қазір орта ғасыр емес, совет заманы. Адамды сиырға сатты деген не сұмдық, мен КГБ-ға жазамын.

Түрік кемпір. Жаз да Сібірге айдатып жібер мені! Кешегі күніңді ұмытқан екенсің. Барлығы жадыңнан шығып қалатын кішкентай бала емессің ғой. Жарымағыр отарбаны, отарба ішінде отынша қатталған адамдарды, жан-жақтан арпылдаған иттер мен иттен жаман азғын жендеттерді ұмыттың ба?! Сені еркек балаша киіндіріп, ішерге су болмағанда өзімнің зәрімді аузыңа тамызып, жаныңды әрең алып қалып едім ғой. Енді мында келіп есіргенің қай сасқаның? Ауылбасына келін болсаң, жаман боласың ба? Өзіңді оймаласаң, кәрі шешен мені ойласаңшы. Жат жерде, жат жұртта осындай тірегіміз болса, осындай құда-жекжатымыз болса, қалай? Мұртымызды балта шаппайды ғой онда. Қызым, қызым, ақымақ болма. Тыңда шешенді. Айтқанын істе.

Зуһра. Апатай, мен оны сүймеймін ғой.

Түрік кемпір *(оны құшақтап, басын алдына салып отырып).* Қызым, кімді кім сүйіпті, кім кімге сүйіп қосылыпты. Сенің екең де анаңды осылай сыртынан атастырып, құда түсіп алды. Үйлену тойына дейін бірін-бірі көрген жоқ. Екеуінің соңынан, міне, алтын асықтай екеуің қалдыңдар. Жаман ба не? Сандалған мына тірлікте Алланың жалғыз аманаты тіршілігімізді сақтап қалайық. Содан басқа не арман, не тілек қалды қазір? Жеткіншек

інің өсіп келеді. Ол деген – ұрпак, ол деген – біздің тұқымның жалғыз ұрығы. Сол сәулені сөндіріп алмайық. Сол үшін бәріміз қызмет етейік.

Зуһра (*басын көтеріп*). Апатай, Маһмұдтың қол-аяғы балғадай, оған не болушы еді, ертең-ақ ер жетіп, адам болып кетеді.

Түрік кемпір. Тәйт! Тіл-көзім тасқа деп айт! Өз әулетінің ертеңін ойламайтын қатын – шіріген жұмыртқа! Жыныма тиме!

Зуһра. Апатай!

Түрік кемпір. Тиесің деген соң тиесің! Жасұлан ба аты кім еді, соған тиесің. Болды!

Сегізінші көрініс

Ауыл сырты. Жасұлан тұр. Түрік кемпір Зуһраны жетектеп, Жасұланның жанына әкеледі.

Түрік кемпір. Ал, сөйлесіңдер. Мен ана жақта тұрамын.

Зуһра. Неменеге тұрасыз? Мені үйді таба алмай қалады дейсіз бе?

Түрік кемпір. Сөйлесіңдер, дұрыстап сөйлесіңдер.

Аулаққа барып тұрады.

Зуһра. Жасұлан, бұның не?

Жасұлан. Сені аламын деп айттым ғой.

Зуһра. Сүймейтініме қарамайсың ба?

Жасұлан. Қарамаймын.

Зуһра. Мен саған өлсем де тимеймін.

Жасұлан. Олай айтпа.

Зуһра. Қазір мұнда Ақеділ келеді.

Жасұлан. Ол маған не істейді?

Зуһра. Досыңның бетіне қалай қарайсың?

Жасұлан. Біз бекер кездесіп тұрмыз, одан да бірден үйіңе барып алып кету керек еді сені.

Неміс шал мен Ақеділ келеді.

Түрік кемпір. Әй, шал, сен мұнда неғып жүрсің?

Неміс шал. Қызын сиырға сатқан сен кемпір ма?

Түрік кемпір. Өзімнің қызым, не істесем де өзім білемін. Не керек саған?

Неміс шал. Мына бассыздықты тоқтат, балаларға еркіндік бер деуге келдім.

Түрік кемпір. Сен айтпасаң не істерімізді білмей отыр едік. Жоғалт көзінді! Алып кет андағы күшігінді!

Неміс шал. Бұл бала Зухра екеуі бірін-бірі сүйеді. Жасұлан, сен совет мектебінде оқыған, көзі ашық баласың. Осындай озбырлыққа барған жараса ма? Аздан кейін бұл істеп жатқандарың барып тұрған қылмыс. Тоқтатыңдар!

Жасұлан. Аға, сіз араласпаңыз, өз мойныңызда қыл арқан тұрғанын сезбейді екенсіз. Сәл ғана қаттырақ тартса, не болатыныңызды білесіз бе?

Неміс шал. Менен соншама не кінә көріп тұрсың? Жазығым – мына бейкүнә сәбиді, бала махаббатты қорғағаным ба? Озбырлыққа қарсы тұрғаным ба? Талай зобаланды бастан кешкен жанмын. Енді ешкімді жылатқызбаймын.

Түрік кемпір. Әй, қызды байға бермегенде не істейміз? Не сандалып тұрсың?

Неміс шал. Оқысын. Өне, Ақеділ екеуі қалаға кетеміз деп отыр. Барсын.

Түрік кемпір. Мына шалдың есі дұрыс па? Менің қызымда сенің не шатағың бар деймін? Байға беремін бе, жайға беремін бе жоқ әлде өлтіріп тастаймын ба өзім білемін!!!

Неміс шал. Болды, сөз осымен тоқтасын, салғыласып тұратын уақыт жоқ. Жүр, Зухра, кеттік. Бүгінше менің тамымда боласындар, ертең таң ата қалаға өзім салып жіберемін, жүр.

Түрік кемпір. Ойбай, Зухра, өлтіремін тоқта!

Зухраны әрі тартады, неміс шал бері тартады. Қырғын төбелес басталады.

Неміс шал. Әй, кемпір, тоқта болды, тұра тұршы. Тоқта. Масқара боламыз. Бұл елге екеуміз де келісекпіз. Есіңді жи.

Түрік кемпір *(басылып)*. Енді өзің ғой, қақпас!

Неміс шал. Екеумізді де ұстап әкетеді. Тоқта. Жүр, Зухра. Жүр, кеттік.

Жасұлан. Ах, атаңа нәлет фашист! Осыдан көр де тұр, қалай болар екенсің! Осыдан көр де тұр! Ісім сенімен болсын! Өкенді танытамын сенің!

Зухра, Ақеділ, неміс шал (шарасыздықтан қолын бір сілтеп) кетіп қалады. Жасұлан мен түрік кемпір олардың артынан ілеседі.

Тоғызыншы көрініс

Ұлы Отан соғысының уағындағы шағын кеңсе, үстел басында жас сарбаз жазу жазып отыр. Герольд (неміс шал) келіп кіреді.

Неміс. Сәлем бердік.

Жайық. Амансыз ба, қалыңыз қалай?

Неміс. Жақсы...

Жайық. Сіздің нендей жағдай болса да жақсы дейтініңіз жақсы.

Неміс (күліп). Жақсы болса енді басқаша қалай айтамын?

Жайық. Дұрыс. Мында қолыңызды қойыңыз. Болды, енді тура екі аптадан кейін келіп, бой көрсетесіз.

Неміс. Бір жаққа қашады дейсін бе.

Жайық. Бірақ мен болмаймын. Майданға аттанып барамын.

Неміс. Е де... Олай болса көріскенше, балам. Қайда жүрсен де аман-есен бол.

Жайық. Қызық, сіз де неміссіз, майдандасқалы бара жатқан дұшпаным да неміс. Бірақ сіз мында маған амандық тілеп тұрсыз.

Неміс. Неміс пен фашистің айырмасы жер мен көктей. Бұны сен білмей айтып тұрсың, бірақ осыны білетіннің өзі білмегенсіп мына сойқанды салып отыр емес пе. Сол қинайды.

Жайық. Кішкене ақырын-ақырын сөйлеңізші. Онсыз да үстіңізден домалақ арыз бар.

Неміс. Ол қандай арыз тағы?

Жайық. Өзім көрген жоқпын, бірақ сізді жігі бақылауға алу туралы жарлық бар.

Неміс. Міне, қызық! Мен не бүлдіріппін?

Жайық. Ел арасында соғысқа бармаңдар деп үгіт жүргізіп жүр, шпион дейді.

Неміс. Мені өле алмай жүр деп ойлай ма? Кімді үгіттеппін? Кім жазыпты?

Жайық. Аты-жөні белгісіз.

Неміс. Осы халық қарап жүрмейді. Менде несі бар, кімді үгіттеппін? Менің де өзіндей ұлым бар, ол да соғысқа өз еркімен сұранған, неміс деп сенбеді, алмай қойды, үйге келіп, жер тепкілеп жылады. Барлығымыз қатты қорланып едік, тағы қандай заман күтіп тұр екен алда.

Жайық. Хатты өзім көрген жоқпын, бірақ орысша өте сауатты жазылған деседі. Бұл төңіректе орысшаны жақсы білетін адам некен-саяқ.

Неміс. Құртам десе, қытайша жазатын адамды да табады ғой олар. Жарайды, Жайық, аман бол, бар бол.

Жайық. Рахмет сізге. Зухраны Жасұланнан аршалап калыпсыз. Естіп жатырмын.

Неміс шал. Қайдағы аршалаған! Ана жынды кемпір уақытша тоқтады. Ауылбасы ақылды адам ғой, сөз түсінді. Қайдам бірақ... Жасұлан шақар екен. Күтпеп едім.

Жайық қолын шекесіне апарып, әскери құрмет лебізін жасайды. Неміс шығып кетеді.

Оныншы көрініс

Ауылбасының үйі

Жасұланның анасы. Амангелді, баладан бір қателік кетті. Өзі де түсініп жылап жатыр. Жар дегенде жалғыз ұл. Қайт райыңнан.

Ауылбасы. Қайта алмаспын.

Жасұланның анасы. Қабырғасы қатқан жоқ, бұғанасы бекіген жоқ. Ол кетсе, мен де кетемін. Тұрмаймын сенімен, қалмаймын қасыңда.

Ауылбасы. Кетсең бар.

Жасұланның анасы. Жалғыз қаласың.

Ауылбасы. Бұйыртқаны болар. Бірақ мына ұлды... мына ұлды... Иттік жасаған екен, майданға барып, есін жинасын.

Жасұланның анасы. Ол есін жинамайды. Ол... ол... *(айта алмай кібіртіктеп, ақыры аңырап жылап жібереді)* өліп қалады ғой! Ол оққа ұшып өліп қалады ғой...

Ауылбасы. Ауылыма пана іздеп келген бейшара жетім шалдың үстінен арыз жазған адам – маған ұл емес. Ондай ұрпақтың барынан жоғы. Қазақ біткеннің атына кір келтірді.

Ауылбасы қиналып, аяғын сипайды. Протез бен аяқ тірескен жерден шып-шып қан шығып тұр. Ол оны байқап отырған жоқ.

Жасұланның анасы. Қай қазақтың жоғын түгендейсің, қай тесікке барып жамау боласың... Ана бала... обал-ай, құдай-ай, қайтейін енді...

Он бірінші көрініс

Жәмиланың шаңырағы. Дастархан басында Жайықты майданға шығарып салуға жиналған бүкіл ауыл адамдары отыр. Домбыра күмбірі.

Диуана шал. Әй, Сәлім, орныңнан тұршы, балам. Міне, қарандар! Бүгіннен бастап мына батыр Елубаев болды. Кеше райкомға барып, өз атыма аударып алдым. Енді бұл қырандарыңды Сейітқожаның ұлы деп қабылдаңдар. Аты – Сәлім. Айдауда өлген құлыным Сәлімнің аруағы риза болсын.

Неміс шал. Аумин, аумин!

Айжамал. Ой, ата, құтты болсын!

Гүлжамал. Бауы берік болсын!

Жәмила. Мынау бір керемет қуаныш болды ғой. Ата, құтты болсын. Әй, Айжамал, Гүлжамал, ән шырқаңдар ендеше.

Олар ән салады. Бәлкім «Елім-айды»... Әрі қарайғы әңгімеге арқау болатын тақырыпта болса жақсы болар еді..

Неміс. Бізді мәжбүрлеп көшірді ғой. Туған жеріміз Еділ бойы. Ата-бабам сол жерді екі ғасыр мекендеді. Өзіміздің Автономия, кәдімгідей еліміз, отанымыз болды.

Люба. Тек немістер тұрды ма?

Неміс шал. Негізі неміс... Сол жылы егін қалай бітік шықты. Ондай өнім бес жылда бір болады. Поселкімізде сиыр фермасы бар еді. Ауыл сол сиырларды сауып сүтін, бордақылап егін өткізетін. Сөйтіп жоспарды асыра орындап отырған үлгілі ауыл едік. Бізді тайлы тұяғымызбен, тауар таситын вагондарға тыққанда, сол қазынаға ие болатын адам да жібермеді-ау иттер. Ауыл қанырап бос қалды. Үйді-үйді аралап ұлыған ит, қараусыз сиыр біткен егіндікке түсіп, қарындары жарылып, теңкип-теңкип жатты. Күзгі жауынға ұрынған астық шіріп кетті. Осылай айналдырған екі-үш аптада түгіміз қалған жоқ.

Люба. Тура біздің оқиға...

Кәріс шал. Иә, біздің оқиға... Бізде де күріш қалды. Есіл егін ысырап болды.

Ақеділ. Сонда неге өйтті? Не үшін көшірді?

Неміс. Соғыс келсе, фашистерге өтіп кетеді деп сақтанғандары да.

Жайық. Ал сіз өтіп кетер ме едіңіз?

Кәріс шал. Әй, балам-ай, балалықпен сұрап тұрсың-ау, көңіліне келеді демейсің. Кеңес жері – бәріміздің отанымыз. Отанын кім сатушы еді. Германияның өзінде де Гитлерге көпшілік ергенмен, қарсы тұрған, сол қарсылығы үшін жазаға тартылған немістер аз емес.

Жайық. Сіз оны қайдан білесіз?

Кәріс шал. Көңілім сезеді.

Жәмила. Ренжімеңіздер. Балалықпен сұрайды ғой.

Неміс шал.

Неміс дейді –

Неміс болса несі бар?

Төрт құбыласы тегіс болса несі бар,

Гитлердің жендеті емес бар неміс,

Болса, аяма – қылша мойнын кесіп ал.

Ұйқы-тұйқы, тірлігінің жолдары,

Болар түсті болдырмады, болмады...
Сондай кезде пана тапты қазақтан
Қорлатпады, қорламады – қорғады...

(Еслям Зікібаев «Гер-ағаға»)

Осындай өлең бар, қарағым.

Жәмила дастархан басына көмбе нан әкеледі.

Жәмила. Міне, ып-ыстық, қазір пісті.

Неміс шал. Шіркін-ай, иісін-ай!

Жәмила (*ауылбасына*). Амангелді аға, рахмет сізге,
жақсылығыңыз құдайдан қайтсын.

Люба. Иісінен басым айналып кетті.

Бәрі үнсіз қалады. Диуана шал бата жасайды, ақырындап бәрі шетінен үзіп, ауыз тиеді. Әйелдер жылап жатыр.

Ауылбасы. Бейбіт өмір тезірек қайта оралсын, аумин!

Ауылбасының әйелі (*күрісініп, өз-өзінен*). Жалғыз ұл да кетті... Кетті ғой...

Амангелді. Балалар аман-есен елге оралсын.

Айжамал. Жасұлан өзі сұранды дей ме?

Ауылбасының әйелі. Қайдағы (*Амангелдіні нұсқап*), мына қақпас қойды ма жанын. Бала болған соң, балалық жасайды ғой. Соғысқа жіберіп жазалайтындай не болды деймін сонша! (*жылайды*).

Ауылбасы. Болды-болды, қай-қайдағыны айтпа.

Ауылбасының әйелі (*жылайды*). Қатігезсің. Оңбайсың!

Кенет қолында түйіншегі бар шешен әйел келіп кіреді. Түйіншекті Жәмилаға береді.

Жәмила. Төрлет, Зейнеп, отыра қал. Рақмет.

Неміс шал. Баладан бір қателік кетті. Амангелді, тым қатал үкім шығардың. Олай болмайды.

Ауылбасы. Солай шештім. Кінәсін құдай кешсін.

Неміс шал. Ол жазған арыздан мені ешкім келіп тұтқындаған жоқ, аман-есен отырмын, міне. Ол болса, от кешіп жүр. Болмайды-болмайды. Байқұс бала...

Ауылбасының әйелі. Соны ұқпай қойды ғой мына қақпас.

Диуана шал. Жарайды, не болса да, талайына жазылғанды көрер... Айтып айтпай не керек... Амандығын тілейік.

Бригадир (*өз-өзінен жылайды*). Айналайындар-ай, Жайық-оу! Сен де соғысты көретін болдың-ау! Ешкім көрмесе деп едім... (*үрейленіп*) Соғысқа бармаңдар, майданға жоламандар! Онда арақ ішкізеді де: «Айда, алға» деп окоптан шығарып жібереді. Мылтық жоқ, мылтық бермейді!!! Өліп қаласыңдар-ау, балалар! Қашсаң, атады. Қызылдар атады! Өздері-ақ атады...

Ауылбасының әйелі. Ойбай-ай! Жасұланым-ай! Құлыным-ай!

Ауылбасы (*дауыс көтеріп*). Ей, болды! Болды деймін!

Бригадир қорқып, бетін басын жылап қалады. Ауылбасының әйелі үнсіз егіледі. Кенет шешен әйел орнынан тұрады.

Шешен әйел. Ауылдағы он шақты әйел таудағы фермада жұмыс істедік. Таудың қойнауында ферма болды. Ешкі сауатынбыз. Сонда істедім. Үйде кішкентай қызымды бағып анам қалған. Қызымның жасы үште ғана, екі көзі жұлдыздай жанады, екі беті болса, балдай, сондай тәтті. Өскенде Айға ұшамын дейді. Білмеймін қайдан шығарғанын. Кешке таудан түстік. Үйге ерекше асықтым. Өз-өзінен екі емшегім сыздап, тастай болып қатты да қалды. Клуб жанып жатыр екен. Қараған да жоқпын, үйге жүгірдім. Ауыл тым-тырыс, тіршілік белгісі білінбесі. Клуб болса, жанып жатыр. Үй қаңырап бос тұр. Анам да, күйеуім де, қызым да жоқ. Тек шүберек қуыршағы домалап бұрышта қалған... қызым қолынан тастамаушы еді... Шыңғырып жібердім. Ал клуб болса, маздап жанып жатыр. Жанұшыра жүгірдім. Төңіректі күйген еттің жүрек айнытар тәтті иісі алып кетіпті, жарандар!!!! Азғындар, хайуандар, сендерге кішкентай періште, бейкүнә сәби не істеді? Бүкіл ауылды клубқа жинап, от қойған екен... Бірге кетейін деп ұмтылып едім, жібермеді. Пойызға салып алды да кетті. Ал клуб болса жанып жатыр, жанып жатыр...

Айжамал. Алда байқұс-ай.

Гүлжамал. Сұм заман-ай! Қарғыс атқыр Гитлер-ай!

Жәмила. Жарайды, жарайды, құдай-ай.

Барлығы шешен әйелді құшақтап, дауыс салып еңірейді.

Диуана шал. Жаман ырым бастамандар. Жайықжанды, үлкен сапарға, қанды қырғынға шығарып салғанда не болды? Дауыс шығарғандарың қай сасқандарың. Тоқтатыңдар, түге!

Неміс. Иә, менің Мартам да о дүниелік болды. Умажалған қағаз сияқты жүріп бара жатқан пойыздан лақтырғанда... жаным қалай шықпады, мына жүрек шіркін қалай тоқтап қалмады мен білмеймін.

Ақеділ. Уайымдамаңыз. Заман түзелгесін ақырындап жүріп Мартаңыздың зиратын тауып аласыз.

Неміс. Қайдағы тапқан. Іш киімшең, жанында бір жапырақ қағазы жоқ кім екенін анықтайтын. Көмілсе, соған тәуба.

Диуана шал. Көміледі, көміледі.

Неміс. Жарайды, мен қайтайын. Жайық, аман бол. Осы дастархан басында тек жақсылықта жүздесейік. Жәмила, сенің көмбе наныңның дәмі таңдайымнан ешқашан кетпейді енді.

Жәмила. Әлі талайын жабамын бұл нанның. Тек заман тыныш болсын. Соғыс аяқталып, бейбітшілік орнаса екен тезірек.

Ауылбасының әйелі. Иә, айтқаның келсін...

Әйелдер барлығы тұрып, беттерін сыпайды.

Жайық. Отан үшін, мына жатқан ауылдың тыныштығы, ертеңгі азат өмір үшін қан майданға аттанып барамын. Тілегім – соғысты артымнан ерген қарашығым, інішегім Ақеділ көрмесін. Анашым, сен аман бол! Амандықта жүздесуді жазсын! Ауыл-аймақ, жандарым, көрші-туыс, ағайыным! Аман болыңдар! Мына шаңырақ – сіздерге аманат! Жеңіспен оралуды мақсат тұтып барамын! Батыр болып ораламын!

«Идет война народная» деген ән орындалады.

Эпилог

Майданнан оралған Жасұлан арбада отыр. Аяқтары көрпемен жабылған. Мүгедек екені сезіледі. Бөлмеге Зухра келіп кіреді.

Зухра. Амансың ба, Жасұлан. Аман-есен оралуыңмен.

Жасұлан. Рақмет. Кел, төрлет.

Зухра. Осы жерде тұра берейінші.

Жасұлан (*күліп*). Тұра беремін десең, тұра бер. Не жаңалық? Ақеділ қалай?

Зухра. Барлығы жақсы. Жасұлан, мен саған... Біздің үй мен сендердің үй арасында келісім бар еді ғой...

Жасұлан. Иә?

Зухра. Енді, міне... Мен дайынмын. Үйленуге... Жоқ, саған тиюге...

Жасұлан. Маған тиемін деп келіп тұрсың ба?

Зухра. Иә...

Жасұлан. Ммм... Қызық екен.

Зухра. Жасұлан, бұл шешім маған оңай түскен жоқ. Сен қан майданнан келіп отырсың, батыр болып оралдың. Бірақ, бірақ...

Жасұлан. Аяқтарың жоқ дейсің ғой.

Зухра. Жоқ, олай демеймін. Шыбын жаныңның үзілмегеніне, аман қайтқаныңа тәуба деймін. Сен мені кешір. Бәріміз бала болдық, ненің мәнісін білдік ол кезде?

Жасұлан. Қазір не өзгерді?

Зухра. Апам... апам ұрсып жатыр...

Жасұлан (*аң-таң болып*). Апам ұрсып жатыр? Ақеділ ше?

Зуһра. Ақеділ... Ол... Ол түсініп отыр. Бірақ майданға сұранып кеткелі жатыр...

Жасұлан. Құдайым-ай... не деген баласыңдар... Сұранбасын майданға, менен сендерге рұқсат. Қосылыңдар, үй болыңдар, бақытты болыңдар.

Зуһра. Қалайша? Бұл қалай болғаны?

Жасұлан. Не керек саған? Сені қалағанымда, сүйгенімде, іздегенімде қайда едің? Мені жау көрдің емес пе? Мені жек көріп, жиіркендің емес пе? Енді неменеге келдің?

Зуһра (*кібіртіктен*). Апам ұрысқасын... Сендердің сиырларын қазір көбейіп, екі сиыр үш бұзауға айналды ғой. Қалың малды қайтармаймын деп, басының сақинасы ұстап тұрмай қалды. Содан соң келдім...

Жасұлан. Сиырларды сендерге сыйладым. Оны қалың мал емес, сыйлық деп қабылдасын апаң. Тойларыңа сыйлық. Сөйтіп сәлем айт!

Зуһра. Шын ба?

Жасұлан. Шын.

Зуһра. Ой, Жасұлан, рақмет саған! Рақмет!

Үйге Люба келіп кіреді.

Зуһра. Сен мұнда неғып жүрсің.? Неге орамал тағып алғансың. Кешір, неге деппін ғой...

Люба Жасұланның көрпесін түзейді.

Люба. Иә, солай.

Зуһра. Керемет қой бұл деген. Керемет! Алақай!

Музыка ойнайды. Сахнаға актерлар шығады.

Соңы

МАЗМҰНЫ:

АЛҒЫ СӨЗ.....3

ПЬЕСАЛАР

Ақтастағы Ахико.....	7
Шанель №5.....	32
Көмбе нанның дәмі.....	62
Қызыл мия.....	144
Жолаушы.....	159
Әділет.....	180
Жүздесу.....	194
Ұйықтап қалма.....	209
Қадір түні.....	224
Шакан шері.....	229

Мадина Омарова

КҮМБЕ НАННЫҢ ДӘМІ

ISBN 978-601-7461-89-8

ЖАУАПТЫ ШЫҒАРУШЫ –
«Алматы-Болашақ» АҚ

Шығармашылық топ жетекшісі – *Ы.С. Кененбай*
Баспахана директоры – *И.Ү. Ақбасов*

Редакторлары *М.Б. Ақсан, А.К. Қыдыралы*
Беттеген *А. Рахманбай, А. Қыдыралы*
Суретші *В.В. Стенякин*

Басуға 09.09.2020 ж. қол қойылды.
Қалыбы 84х108^{1/32}. Басылымы офсеттік.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы – 13,44.
Таралымы 3000 дана. Тапсырыс № 1128